

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
СЕРІЯ: ЛІТЕРАТУРА

Ч. 5.

ЯР СЛАВУТИЧ

ІВАН ФРАНКО І РОСІЯ

Вінніпер

1959

Канада

Накладом УВАН

ВИДАННЯ УВАН

СЕРІЯ: ЛІТЕРАТУРА

1. Д. Чижевський: Культурно-історичні епохи, Авґсбург, 1948. Ціна \$0.50.
2. Леонід Білецький: Віруючий Шевченко. Вінніпег, 1949. Ціна \$0.50.
3. М. І. Мандрика: Шевченко й Франко. Вінніпег, 1957. Ціна \$0.50.
4. Вол. Жила: Ідейні основи Шевченкового "Гамалії". Вінніпег, 1958. Ціна \$0.50.
5. Яр Славутич: Іван Франко і Росія, Вінніпег. Ціна \$0.50.

З а м о в л я т и:

UVAN

Box 3597, Sta. B.

Winnipeg 4, Man., Canada

ЛИТЕРАТУРА
LITERATURE
No. 5

UKRAINIAN FREE ACADEMY OF SCIENCES

SERIES: LITERATURE

Editor: M. I. Mandryka

No. 5

YAR SLAVUTYCH

IVAN FRANKO AND RUSSIA

Winnipeg

1959

Canada

Published by UVAN

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК

СЕРІЯ: ЛІТЕРАТУРА

За редакцією: М. Й. Мандрики

Ч. 5

ЯР СЛАВУТИЧ

ІВАН ФРАНКО І РОСІЯ

**Проект зі збереження
видавничої спадщини
української еміграції**

Вінніпер

1959

Канада

Накладом УВАН

Printed by

New Pathway, 184 Alexander Ave., Winnipeg, Manitoba, Canada

S U M M A R Y

Ivan Franko's contributions to Ukraine were so great that he has long been recognized not only as the father of modern Ukrainian literature, but also as the sculptor of the modern Ukrainian national spirit.

Ivan Franko (1856--1916), poet, writer, scholar and publisher, lived at the time when the main part of Ukraine was forcibly incorporated within the Russian tsarist empire. The Russian government had banned publication of books in the Ukrainian language and tried to russify the Ukrainian population by all possible means. However, in spite of this ban and russification efforts, the national consciousness of the Ukrainian people which had been awakened by Taras Shevchenko (1814--1861) continued to grow and spread even to the most remote provinces of the Ukrainian ethnographical territory. Living in Lviv, then under Austro-Polish domination, Franko became a national leader of all Ukrainians at that time. Consequently, in his writings he had to struggle with Russia which in his words was -- "the prison of nations," "the land of sufferings and sorrow," "the country of cruel extremities," etc.

Franko's attitude toward Russia was very just. On the one hand he praised those Russian progressive men who consistently criticized the Russian despotic tsarism with its negation of liberty and human rights. He even translated works of Chernyshevsky, Saltykov-Shchedrin, Nekrasov and others into Ukrainian as well as interpreted Gertsen, Maksim Gorkiy and other Russian authors in his essays. On the other hand, Franko with all his being hated the Russian tsarist government circles, "this big monster," for their ruthless imperialistic approach toward Ukraine and other nations. Being a true humanitarian, he never expressed his hostile attitude

toward the Russian people, whom he "wished well" and happiness. A man of note, he himself spoke Russian fluently, in addition to his native Ukrainian and some five other European languages.

The champion of social justice, Franko expressed his revolutionary pathos of the Ukrainian national struggles for independence, freedom and progress. But these, according to his opinion, were not expected from the communists. The communist "peoples state would be a large prison for the people," he wrote in 1903. Time has excellently proven the wisdom of Franko's prophesy. The Soviet Union is nothing else but "the prison of nations" just as the Russian tsarist empire was.

At present, all Ukrainians with Franko's works continue their struggles for a free and independent Ukraine which, according to his words, will "blaze with glory in the family of free nations." His flaming poem, written in the 1880's, serves as a Ukrainian national hymn even now:

No longer, no longer should we
The Russian or Pole meekly serve!

Ukraine's ancient grievances lie in the past —
Ukraine doth our whole life deserve.

No longer, no longer should we
Shed blood for an alien throne,
Show love for a Tsar who oppresses our kin —
Let love be for Ukraine alone.

No longer, no longer should we
Endure in our homeland the blight
Of quarrels and strife. Let them perish and then
'Neath Ukraine's fair banner unite!

This hour much promises, so
In desperate struggle will we
E'en lay down our lives, if that honor and fame,
Dear Homeland, we may win for thee!

(Ivan Franko, **Selected Poems**, translated with a biographical introduction by Percival Cundy, New York: Philosophical Library, 1948, p. 115).

Саме тепер, коли неперебірливий російський імперіалізм стає смертельною загрозою не тільки для України, а й для всього вільного світу, тему “Іван Франко й Росія” можна розглядати з погляду гострої актуальності. Її можна трактувати також із погляду універсального значення.

Повне освітлення цієї теми вимагає довгих і вичерпних студій передусім над публіцистичними творами автора. Також його літературний архів допоміг би дуже багато. Прозова й поетична творчість Франка, постачаючи окремі блискучі факти ставлення до Росії, дає, на жаль, значно менше матеріалу для дослідження даної теми.

Досі видано 20 томів Франкової творчости, що становлять скоріше вибрані твори, ніж повне видання. Повний Франко ще й досі невідомий українському читачеві. Можна думати, що серед невиданої спадщини автора знайшлися б висловлювання про Росію та про нелюдські вчинки її воєнків під час окупації Галичини в 1914-16-их роках, бо, як відомо, Франко не переставав писати до самої смерті. Але п'ять збірників матеріалів, видані в 1948-1955 р. Львівським Державним Університетом (що, до речі, носить ім'я Франка), нічого подібного не мають. Перейшовши пильну цензуру, вони подають лише те позитивне, що міг сказати наш поет про Росію ще раніше, зокрема в своїй молодості. Також матеріали, видані впродовж двадцятих-тридцятих років у Галичині, в переважній більшості неприступні авторові цих рядків.

Все таки наявні Франкові писання, що пробілися останнім часом поза залізну заслону, дають певний і порівняно немалий матеріал, на підставі якого можна

скласти, хоч не зовсім повне, але правдиве уявлення про ставлення Франка до Росії, її уряду, народу, літератури й культури взагалі.

У своїх поглядах на інші нації, зокрема на наших сусідів, Франко ніколи не був шовіністом. Навіть націоналістичні, якщо їх відрізняти від національних, струмені у Франковій діяльності не були екстремістично чи пак крайньо висловлені. Франко був дуже гуманною людиною, тому те, щб (і як) тепер у нас часто пишеться про наших сусідів, у його голові ніяк не могло вкладатися. Ще Михайло Коцюбинський підкреслив у своєму рефераті для Чернігівської "Просвіти" 1908 р.:

У нього нема шовінізму; люди діляться на два табори: на кривдників, проти яких він гострить як меч своє слово, і покривджених, яким він оддає своє серце. ("Вибрані твори", Київ, 1950, том II, стор. 393.)

Либонь, звідси й впливали революційні мотиви Франкової діяльності. Щоб правильно їх зрозуміти, треба навести авторову самохарактеристику. У передмові до збірки "Мій ізмарагд" (1898), говорячи про нову "релігію, основану на догмах ненависти та клясової боротьби", а також кепкуючи з цієї марксистської "релігії", Франко писав, що він

"...до тої релігії... ніколи не належав... і мав відвагу серед насміхів і наруги її адептів сміло нести свій стяг старого, щиролюдського соціалізму, опертого на етичним широкогуманним вихованню народніх мас, на поступі і загальнім розповсюдженню освіти, науки, критики й людської та національної свободи..." (за журналом "Київ", Филядельфія — 1956, ч. 4, стор. 164-165).

Ця цитата красномовно спростовує всі фальшування поглядів Франка, що так наполегливо провадяться тепер в Україні, з наказу Москви, яка за всяку ціну хоче запрягати й нашого поета до свого соціалістичного чи навіть комуністичного воза.

Франкове ставлення до Росії було не шаблонне й не однакове. Він завжди відрізняє її нарід від уряду й чиновників, її демократичну, будь-що-будь прогресивну, літературу від реакційної і т. д. . Франко також відрізняє й тих українців, що писали тоді російською мовою, від властивих росіян. Так, маючи на увазі Гоголя й Салтикова-Щедріна, він бачить такі відмінності в цих письменників-сатириків, що репрезентують особливості своїх народів.

“...коли гумор українця більше погідний і попри всій їдкості та остроті більше гуманний, гумор великороса остається понурий та терпкий навіть там, де вибухає голосним сміхом. І коли в українця крізь сміх видніються сльози, у великороса видніється гнів.”

(“Публіцистика”, Київ, 1953 р., стор. 40).

Гідний син свого народу, Франко чітко бачить натуру “глибокої племенної різниці” (там же) між українцями й москалями. Немає підстав говорити про вороже ставлення Франка до москалів — як народу. Зате, як тільки автор має на думці уряд Росії, її чиновників, її політику щодо інших неросійських націй, він увесь гнів скеровує на “те велике чудовище (страхіття, потвора — Я. С.), що зветься російською імперією” (там же), “бо українська література під московським урядом не могла й не може добре розвиватися, діснаючи всякого гніту” (“Публіцистика”, стор. 24). Наш поет також відрізняє прогресивну російську літературу від реакційного російського уряду:

“...державна московська, її жандарми та чиновники і їх гніт на всяку свобідну думку — одне діло, а література російська з Гоголями, Белінськими, Тургенєвими, Добролюбовими, Писарєвими... Решетниковими та Некрасовими — зовсім друге діло” (“Публіцистика”, стор. 25).

Ці слова написані 1878-го року, коли Франко, будучи студентом, дуже цікавився російською літературою

і навіть робив доповідь про неї в студентському гуртку. В самій Росії тоді нуртували течії проти царського деспотизму й монархізму взагалі. Отже цілком природно, що Франко, борець за національну й соціальну свободу України, бачив у особі критиків царату, як системи, своїх спілників.

Російська царська цензура добре зрозуміла революційну діяльність Франка. Вона намагалася не допустити його твори в Україну. Наприклад, книгозбірням у Києві було суворо заборонено продавати збірку “З вершин і низин” (1887). Ставленик російського царату, київський цензор Дроздов, так мотивував свою заборону в 1888 році:

“Автор изображает положение малороссов в Австрии и России в самом мрачном свете, как находящихся в неволе, в тюрьме, в цепях и гибнущих от голода. Он приглашает их “сеять думы вольные”, выступить на борьбу со своими угнетателями, т. е. с правительством и всеми сильными и богатыми людьми, “добывать волю”, жертвовать за народ своею кровью и спалить огнем то, чего нельзя смыть кровью (ст. 20 и др.), и, в частности, призывает к борьбе с царем, “обдирающим” Украину (стр. 69-70), и выступает ярым защитником лиц, стремящихся путем насильственного переворота изменить существующий общественный строй” (“Центральный государственный архив. Комитет цензуры иностранной. Рапорты за 1888 год. Дело 8919”. Цитовано за книгою М. Пархоменка “Иван Франко и русская литература”, Москва, 1950, стор. 21).

В боротьбі проти московського царизму, Франко щедро використовував також російських авторів. Протягом 70-90-их років, навіть напередодні першої світової війни, поет багато читає й перекладає не тільки західньо-європейських, а й російських поетів і письменників. З-під його пера появляються українською мовою

кілька поезій і перша частина “Декабристки” з поеми “Російські жінки” Некрасова (вірш цього останнього, присвячений пам’яті Шевченка, переклав Франко навіть по-німецькому й надрукував у *Ruthenische Revue*, 1903), баллада “Русалка”, “Шотландська пісня” й інші поезії, зокрема драматичні твори Пушкіна (перекладені в 1914-му р., вони появилися окремим виданням 1917 р. зо вступною статтею Франка), кілька віршів Лермонтова, “Керманч” О. Толстого і “Гімн діві неба” Чернишевського. З прозових перекладів Франка треба згадати роман “Що робити?” Чернишевського, нарис “Не воскрес” (українська назва “Війна за волю”) Гліба Успенського, сатиричні оповідання Салтикова-Щедріна й “Мертві душі” Гоголя (ця остання книга вийшла друком 1882 р.).

Герцен, що в 1857-67-их роках видавав у Лондоні журнал “Колокол”, став на якийсь час лектурою для Франка. Наш поет писав про нього:

“...Герцен займає всі мої вільні хвили і я багато з нього користаю для вироблення поглядів на суспільно-політичне життя (За книгою “Історія української літератури”, К. 1954 р., I, стор. 508).

У Франковому листі до Драгоманова, в переліку російських авторів, знову зустрічаємо ім’я Герцена: “...з запалом читав Л. Толстого, Тургенєва та Помяловського, а далі Чернишевського і Герцена” (там же, стор. 502).

Справді, Герцен дав багато підстав для того, щоб ним цікавився не тільки Франко, а й інші українці. Ще 1859 р. цей ворог російського абсолютизму, один із перших, бичував російське поневолення, даючи право іншим народам на самостійне життя:

“Україну слід... визнати вільною й незалежною країною... В Україні живуть люди, — люди, придалені рабством, але не настільки зламані урядом і поміщиками, що втратили всяке почуття народности,

зовсім навпаки, родова свідомість у них дуже розвинена... Розв'яжімо їм руки, розв'яжімо їм рота, нехай мова їх буде зовсім вільна, і тоді нехай вони скажуть своє слово” (За книгою “Нарис історії української радянської літератури”, Київ, 1954, стор. 8).

Також Чернишевський прихильно ставився до українців. Відомо, що він і Добролюбов використовували популярність Шевченка для боротьби проти царсько го деспотизму й зазнали чималого Шевченкового впливу в своїй діяльності. Тому нема нічого дивного, що Чернишевський і Бакунін дістали у Франка дуже прихильне слово: “найкращі сини великоруського народу” (“Публіцистика”, стор. 124). В іншому місці Франко захоплено писав: “по цілих днях упиваюся економією Чернишевського” (За книгою “Історія української літератури”, Київ 1954, I, стор. 503).

Про Максима Горького Франко також захоплено відгукувався. Він називає його просто “один із світочів російського народу, одна з оздоб російського письменства... вітхненний апостол чоловіколюбства” (“Публіцистика”, стор. 125-126). Стаючи в обороні ув'язненого Горького, наш поет характеризує місце ув'язнення — Петербург, як місто

“страшне, побудоване на костях наших мучеників-козаків, віддавна вкрите прокляттям, підмите сльозами й наповнене стогнаннями та зідханнями нещасних жертв царської та урядницької самоволі” (“Публіцистика”, стор. 124).

Горький у своїх ранніх творах виступав проти цієї “самоволі”, тому Франко не шкодував слів на хвалу йому й іншим російським письменникам демократичного напрямку:

“...твори росіян мучили нас, порушували наше сумління, будили в нас чоловіка, будили любов до бідних та покривджених” (там же, стор. 88).

Та ця хвала зовсім не значить, що Франко не бачив негативних сторін російських авторів. Так, поруч захоплення, він спішить додати, що “геніяльний знавець людської душі й її патологічних збочень... у питаннях національних Достоєвський був досить тупий шовініст” (там же, стор. 134). І поруч: “Достоєвський у політичних питаннях був іноді крайнім реакціонером”. До речі, цей останній був до деякої міри прабатьком нацизму, бо ділив народи на великі й малі. Достоєвський же чітко висловлював свої імперіялістичні погляди:

“Це цілком неможливо, щоб наступниками турків у Царгороді були греки (які збудували це місто — Я. С.). Не можна віддати їм такої важливої точки земної кулі. Це для них занадто не по марці... він повинен бути нашим не тільки з погляду, що це славетний порт, що тут Протоки... Царгород має бути нашим з погляду давно усвідомленої конечности, що такий могутній велетень, як Росія... хоче дихнути повітрям морів та океанів” (за журналом “Визвольний шлях”, Лондон, 1956, XI, стор. 1272).

Також у своїх поглядах на Лева Толстого виявив Франко максимальний об’єктивізм. Високо оцінюючи його прозові твори, (хоч і критикуючи розтягненість “Війни і миру”) наш автор підкреслює, що “той московський Месія зо своєю проповіддю “непротивлення злу” являється могутнім союзником російського деспотизму” (“Публіцистика”, стор. 134). Франко, що його девізом були “шлях поступу”, “наука, думка, воля”, з усією рішучістю обурюється з приводу того, що

“геніяльний Толстой брався... реформувати людську школу з такою програмою, щоб усунути з неї всі елементи новочасної освіти, а обмежитися на самім читанні, писанні, чотирьох арифметичних діланнях та церковщині” (там же стор. 134).

Франка цікавили в першу чергу ті письменники, що були в опозиції до царського деспотизму, що боро-

лися проти російського царату — тоді найбільшого ворога України. Здається, він не пропустив жодного з них у своїх висловлюваннях. Так, Радіщева називає Франко людиною “гарячого серця й визначного ума” (Іван Франко, “Статті і матеріали”, видання Львівського Державного Університету, 1949 р., збірник другий, стор. 77).

У статті “Темне царство”, надрукованій у журналі “Світ” (1881-82), розглядаючи Шевченкові твори “Сон” і “Кавказ”, Франко говорить про російську імперію — “царство тьми”, “котре абсолютизмом і самоволею царів та чиновників давить і путає не тільки діла, але навіть думки й змагання кожної вільної одиниці”. Там же наводить він вислів Тредьяковського, перефразований Радіщевим, “чудище обло, огромно, озорно, стозевно и лаей”, яке стосується до Росії — як системи поневолення інших народів. Характеристично, що, бичуючи російський царат, Франко доречно використовує вислови російських письменників, мовляв, дивись, Росіє, як твої автори тебе ж критикують.

Франко, що повсякчасно болів життям бідного галицького селянства, сином якого себе визнавав, завжди намагався знаходити щось співзвучне в інших сусідніх письменників, однаково польських чи російських. Так, у своїй рецензії (1890 р.) на твори Гліба Успенського наш автор пише:

“Ми радили б пильно читати цю книгу і вчитися з неї, як треба любити “найменшого брата”, що й як для нього працювати і як дивитися на його життя, щоб, розвиваючи й просвічуючи його, не забути, що в його простому житті є багато такого, що не тільки гріх було б ламати й нівечити, але, навпаки, чого інтелігентним людям від простого робочого чоловіка, особливо від селянина-хлібороба треба навчатись і набиратись” (за книгою “Іван Франко” Юрія Кобилицького, Київ — 1951, стор. 88).

Звичайно, підсовєтські літературознавці, напр. Ю. Кобилецький, за наказом із Москви, мусять розглядати це, як вплив Успенського на Франка, навіть дошукуватися його в “Галицьких образках”. Такого впливу годі знайти. Франко, що в світовій літературі розумівся, як удома, і культурно, і світоглядом стояв значно вище за льокального письменника чи пак нарисиста Успенського. А що так позитивно ставився до цього отаннього, то тільки тому, що бачив щось паралельне й симпатичне своїм думкам і настроям.

Не можна згодитися також із М. Рильським, що досить загально говорить про “безперечні” “сліди творчого впливу Некрасова в “Галицьких образках”. (М. Рильський, “Під зорями Кремля”, статті, Київ, 1953, стор. 183). Франкова манера писання й стиль Некрасова не дають підстав говорити навіть про “творчий вплив”. Якщо ж в обох названих поетів займає багато місця тема селянства, селянського горя, то чи ж треба було Франкові йти в науку аж до Некрасова в Росію, коли те селянське горе він бачив докола себе в Галичині, відчував його на своїй власній шкурі?

Взагалі у Франка ні в поетичних, ні в прозових творах ніде немає таких місць, про які можна було б відверто й беззастережно говорити як про явні впливи російських авторів. М. Пархоменко, чи не за наказом згори, пробує доводити, що в повісті “На дні” “ощутимо влияние “Что делать?”” (цит. книга, стор. 65). Ми навмисне прочитали відповідні місця й порівняли ситуації в обидвох творах і не “ощутили” того “влияния”. Також позбавлені переконливості висновки Пархоменка щодо впливу Салтикова-Щедріна на Франкову “Думу про Меледикта Плосколоба” (цит. книга, стор. 111-112). Можна згодитися, що лише в ранній публіцистиці Франка, коли він цікавився марксизмом, дуже малою мірою відчутний творчий вплив російських “революційних демократів”. Цього впливу треба шукати не в ма-

нері писання (Франко був досить самобутнім автором), а в загальних напрямних боротьби проти московського царату, як також у суспільно-економічних, зокрема в естетичних поглядах нашого письменника в молодому віці, про що вже згадав Б. Романенчук (“Київ”, 1956, ч. 4, стор. 167). Але вплив російських авторів у прозі й поезії Франка — дуже проблематичний, на наш погляд, неіснуючий. Наприклад, поет згадує в одному з “Тюремних сонетів”, що

Читали ми “Что делать?” і розмови
йшли про часи будучі, невідомі.

А які наслідки від того? Чи Франко наділяє своїх героїв тими думками, якими жили герої роману “Що робити?” Чернишевського? Отже, говорячи про вплив, треба розглядати його радше під кутом зору наказу з Москви, яка тепер заставляє шукати впливу навіть там, де його немає, і тільки для того, щоб підкреслити свою російську першість.

Щоправда святкування сторічного ювілею Франка в 1956-му р. принесло деяке протверезіння. Чи то українські літературознавці посмілишали, чи наказ із Москви злагіднішав, у всякому випадку пролунали голоси в обороні Франка проти фальшувальників його творчості. Коли в “сталінський” період уся українська література, в тому числі й Франко, розглядалася, як відбитка, як копія російських ідей і стилів, себто сурогат російської літератури, то тепер чуються голоси, що цілком заперечують це. Євген Кирилюк у статті “Іван Франко і російська література” без недомовлень пише:

“Безпосередні сліди впливу Л. Толстого або Тургенєва в творчості Франка дуже важко знайти, хоча спроби знайти їх в історії літератури робилися. Великий український прозаїк і поет був цілком самостійним і оригінальним майстром слова” (журнал “Комуніст України” 1956, ч. 6, стор. 27).

Таксамо Олександр Білецький у статті “До питання Іван Франко і російська література” (“Літературна

газета”, ч. 32, 9. VIII. 1956) заперечує вплив Пушкіна на Франка в творі “Сон князя Святослава” (М. Пархоменко, цит. книга, стор. 138, пробував довести такий вплив). Там же заперечується вплив Островського на Франкову драму “Украдене щастя”, про що багато писалося за “сталінського” періоду. Висновок О. Білецького показовий: “І. Франко не був “українським варіантом” російської революційно-демократичної літератури” (там же).

Характеристично, що галицьке москвофільство, проти якого завжди боровся Франко, раптом попало в неласку під час ювілейних святкувань у 1956 р. Про нього наш поет писав ще в 1889 р.

“москвофільство, — як і всяка підлість, і всяка продажність і антиморальність... явище, з яким треба боротися і яке повинне бути знищене” (“Публіцистика”, стор. 94).

Тепер Олександр Білецький, один із найкращих українських літературознавців, у статті “Велич Івана Франка” пригадує боротьбу нашого поета проти цієї реакційної течії, даючи їй цілком правильну характеристику:

“Москвофіли... намагались писати “по-російськи”, хоч насправді писали мішаною церковно-слов'янською, російською, польською, українською мовами — що на практиці вироджувалось у “язичество” за тодішньою термінологією... москвофіли в той же час охоче прославляли царську Росію і... російських реакціонерів” (“Вісник АН УРСР”, Київ, 1956, ч. 8).

Цей же автор в іншій своїй статті говорить про Франка як про “ворога всякого національного гноблення — будь то полонізація, русифікація, мадяризація” (“Літературна газета”, 26. VIII. 1956).

Цікаво, що в цій же київській “Літературній газеті” (9. VIII, 1956), з нагоди ювілею, передруковують слова Франка, сказані ним колись давно про Росію:

“нація, яка в ім’я чи то державних, чи якихось інших інтересів гнобить, душить та спиняє в свободнім розвитку другу націю, копає гріб сама собі в тій державі, якій нібито має служити те гноблення”.

Це звучить ніби остерога теперішньої України на адресу теперішньої Росії.

Коли Франко-студент чи взагалі Франко — молодий письменник справді захоплювався російськими соціал-демократами, хоч і не копіював їхніх думок, то Франко — зрілий автор майже зовсім позбувся того, чим жив у молодих роках. На зміну соціалістично-матеріялістичним проявам приходять ідеалізм. Доказом цього є поема “Мойсей” (1905) — вершина творчости Франка.

В молодому віці Франко боровся за національну свободу України взагалі, ревно узгляднюючи соціальну проблему селянства. Він навіть дуже жалкував, що діяльність українців Кибальчича й Желябова “вийшла поза рамки нашої національності” (цитую за “Історією української літератури”, Київ, 1954, I, 506), себто пішла на славу російських соціал-демократів. У зрілому ж віці Франко стає трибуном самостійности України, ворогом щойно народжених російських комуністичних ідей, схованих під плащиком інтернаціоналізму і т. п. Він закликає відроджений український політичний рух бути готовим перебрати боротьбу за повне визволення України:

“...приходить велика доба і горе нам, горе нашій нації, коли велика доба застане нас малими, неприготованими. Велика доба для нашої нації почнеться з хвилиною, коли в Росії упаде абсолютизм. Останні події показують, що упадок уже не за горами... Упадок абсолютизму в Росії — що він значить для нас? Який наступний змінить його? Цей наступник, то не жоден тасмний незнайомий, не жоден сфінкс із закритим лицем. Він давно відомий і виразно зазначив

свою фізіономію вже в дотеперішній історії Росії... Російський лібералізм виявляє вже тепер і виявить по своєму запануванні інші, так само небезпечні прикмети. Він сильно теоретичний і доктринерський, а доктринери, навіть ліберальні, все і всюди були найгіршими й найшкідливішими політиками. Доктрина — це формула, супроти якої уступають на задній плян живі люди й живі інтереси... доктрина самодержавія й обрусенія дуже легко може подати собі руку з ліберальним доктринерством: вистачить, замість самодержавної особи, поставити самодержавну ідею — ідею нероздільності й єдності Росії, непорушності російського високдержавного становища “русского”, себто великоруського народу, — і маємо продовження дотеперішньої політики руйнування, визискування та облуплювання окраїн для “добра” центру... (“Одвертий лист до галицької молоді”, 1905; цитую за часописом “Гомін України”, Торонто, 1956).

Так пророче оцінював Франко нову силу, що за дванадцять років прийшла, в 1917-ому році, на зміну російському царатові. Як бачимо тепер із перспективи півсторіччя, Франко ні трохи не помилився. Російський комунізм явно й послідовно продовжує політику російського царату.

Комуністична держава, що її в дев'ятсотих роках проповідували соціал-демократи, була для Франка не загадкою, а зрозумілим явищем. Про неї наш автор писав ще в розвідці “Що таке поступ?” (Коломия, 1903).

“Власна воля й власна думка кожного чоловіка, мусіла б щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховати не свобідних людей, але лише пожиточних членів держави, зробилось би мертвою муштрою. Люди виростали б і жили б у такій залежності, під таким доглядом держави, про який тепер у найабсолютніших поліційних державах нема й мо-

ви. Народня держава сталась би величезною народньою тюрмою... (цитую за часописом “Гомін України”, Торонто, 1956, звіряючи з іншими джерелами).

Таж це написано про теперішній Советський Союз, під червоний прапор якого сховалася давня імперіялістична Росія! Так звана советська “народня держава” справді стала “величезною народньою тюрмою” — від залізної заслони в середині Європи аж до Амуру! Тепер у цій тюрмі твори Франка послідовно пересіваються через цензурне решето, щоб вилучити з них усе небезпечне для імперіялістичної політики Росії. Багато віршів поета, напр. “Не пора...”, “Розвивайся ти, високий дубе”, “Великі роковини”, не передруковують. Інші твори фальшують комуністичні інтерпретатори. Ось так М. Пархоменко в своїй книзі “Иван Франко и русская литература”, виданій російською мовою в Москві, на стор. 19 зовсім перекручує зміст Франкового сонета “Багно гнилеє” (повний текст див. далі). Він опускає перший катрен і перший терцет, де згадуються Росія й Сибір, і твердить, що поетові інвективи скеровані на адресу Австрії. Ще гірше робить І. Басс у своїй сумбурнотенденційній статті “Иван Франко і російський визвольний рух”, голосливо заявляючи, що наш поет змагав “до створення української держави при федеративному устрої Росії” (збірник “Слово про великого Каменяра”, Київ, том I. стор. 395; підкреслення наше — Я. С.). Також Павло Тичина не відстає у фальшуванні думок Франка, без жодних підстав і даних приписуючи нашому поетові, який, мовляв, “заявив, що справжній розквіт життя України можливий тільки в тіснім зв’язку з Росією” (там же, стор. 12).

Вище ми сказали, що Франко був трибуном повної політичної незалежності України. У “Великих роковинах” (1898) він свідомо перефразував слова українського гимну: “Ще не вмерла і не вмере!” Його ж твір

“Не пора...” став для українців другим гимном (Антін Крушельницький у своїй студії “Іван Франко”, стор. 48, усталив, що цей вірш було написано ще до 1887-го р.):

Не пора, не пора, не пора
Москалеві й ляхові служить.
Довершилась Україні кривда стара,
Нам пора для України жить.

Більше того, Франко, один із перших, став речником соборности України. Знаменні його слова, сказані з приводу цього ще на початку дев'ятсотих років:

“Ми мусимо навчитися чути себе українцями не галицькими, не буковинськими українцями, але українцями без офіційних кордонів. І це почуття не повинно в нас бути голою фразою, а мусить вести з собою практичні консеквенції” (цитую за часописом “Гомін України”, Торонто, 1956).

Очевидно, такі думки були дуже небезпечними для обох окупантів українських земель — Росії й Австрії. Не випадково, що саме ці обидві імперії вели переговори про четвертий арешт Франка (раніше його заарештувала австрійська поліція тричі — в рр. 1877, 1880 і 1889). Російська царська “охранка” через свого консуля пропонувала в 1905 р. австрійському урядові спільно заарештувати українського письменника, щоб остаточно завдати йому смертельного удару. Ось уривок із листа директора департаменту царської поліції:

“Принимая во внимание, что личность галицийского революционера Ивана Франка хорошо известна австро-венгерскому правительству и что революционная деятельность его жены... направляется несомненно во вред обоим государствам, я имею честь покорнейше просить Ваше превосходительство довести до сведения надлежащих властей и переговорить о возможности принятия соответствующих против супругов Франко... мер и привлечения их к ответственности”

(З матеріалів Львівського обласного архіву. Цитую за книгою М. Пархоменка “Иван Франко и русская литература”, Москва, 1950, стор. 37).

Арешт не відбувся, мабуть, тільки тому, що Франко поважно захворів, а згодом і обидві імперії почали валитися.

ПІДСУМКИ

Ми намагалися максимально вичерпати наявний матеріал для цієї праці, яку можна б доповнити, бо в нашому посіданні є значно більше публікацій (особливо ювілейного року), аніж згадано. Але від тих доповнень висновки, гадаємо, не зміняться. Вони напрошуються самі з себе:

1. Франко був дуже гуманною людиною й ніколи не був шовіністом у відношенні до інших націй. Немає жодних підстав говорити про вороже ставлення Франка до російського народу. Володіючи багатьма мовами, наш поет досить добре говорив також російською мовою, навіть писав нею статті про українську літературу для російської енциклопедії.

2. Впродовж останньої чверти минулого сторіччя Франко з тактичних міркувань зв'язувався з прихильниками до українців російськими соціал-демократами, “найкращими синами великоруського народу” (“Публицистика”, стор. 124), для успішної боротьби проти російського царату, смертельного ворога України.

3. Будучи добре ознайомленим із світовою літературою, Франко також добре розумівся в російській літературі, використовував кращих її письменників і їхні твори для визволення України з національної й соціальної неволі. У прозовій і поетичній творчості Франка немає впливів російської літератури, про що, з наказу Москви, багато писали деякі літературознавці, особливо в “сталінський” період СРСР.

4. Франко пророче передбачив природу російсько-го комунізму, вказуючи ще на початку 20-го сторіччя, що він не принесе добра українській нації, а тому закликав молодшу генерацію перебрати боротьбу за повне визволення України.

5. Франко завершив кристалізацію модерної української нації з усіма належними атрибутами. Він був трибуном самостійности України. Це видно з багатьох його висловлювань у статтях і, зокрема, в поезіях. Для прикладу цитуємо уривок, де ясно й недвозначно висловлені його погляди в цій справі.

**Встане славна мати Україна,
Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, неподільна.**

**Щезнуть межі, що помежували
Чужі між собою,
Згорне мати до себе всі діти
Теплою рукою.**

**“Діти ж мої, діти нещасливі,
Блудні сиротята,
Годі ж бо вам в сусід на услужі
Свій вік коротати!**

**Піднімайтесь на святе діло,
На щирую дружбу,
Та щоби ви чесно послужили
Для матері службу.**

**Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і ляхові?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крові?**

**Пора, діти, пора поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою,
Перед світом стати!"**

(Цит. за книгою "Вперед, Україно!", уклад О. Олелько, Париж, 1951, стор. 70).

Одночасно Франко — один із перших — став послідовним борцем за соборність українських земель — "від Кубані аж до Сяну-річки".*)

*>
*~

Ми намагалися зберегти максимальну об'єктивність у трактуванні теми "Іван Франко й Росія". Самозрозуміло, коли одна нація (властиво її уряд) поневолює іншу, поневолена нація вибухає ненавистю до поневолювача. Тепер інакше й бути не може, бо така наща доба, мовляв О. Ольжич, "жорстока, як вовчиця". Даремні були б намагання тих, які кричали б на вулицях Будапешту "Ми любимо російський народ" саме в хвилину, коли російські танки з російськими солдатами безжалісно розчавлювали мадярських борців за свободу. Але в наукових творах треба зберігати поміркованість і об'єктивність. Франко саме й був поміркованим і дуже тактовним у багатьох своїх статтях, де розглядав Росію. Однак іноді й він вибухав пристрасним гнівом на адресу Росії, навіть узагальнюючи її — як символ поневолення. І мав багато підстав на це. Тож закінчуємо нашу працю одним із полум'яних сонетів Франка, великого поета й великого ворога імперіалістичної Росії, однаково в який колір вона не маскувалася б — у білий чи червоний.

*) Детальніше про соборництво Франка — див. нашу статтю "Іван Франко — українець-соборник" (квартальник "На слідах", Лос Анджелес, 1956, ч. 4) — Я. С.

**Багно гнилеє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою,
Розсаднице недумства і застою,
Росіє! Де лиш ти поставиш стопи,**

**Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: “Даю свободу!”
Дреш шкуру й мовиш: “Двигаю культуру!”**

**Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.**

**Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або втікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.**

І як би не доводив, тоді ще живий, але стероризований М. Возняк (“З життя і творчости Івана Франка”, Київ - 1955, стор. 191-192), ідучи слідом за цюкованим і нарешті знищеним російськими комуністами А. Кримським, що наведений вище сонет Франко адресував Австрії, мовляв, лише з цензурних причин уживав слово “Росія”, ці доводи не стануть переконливими. Росія, до якої наш поет звертався “краю туги і терпіння”, “краю крайностей жорстоких!” (цитати за названою книгою Возняка), такою залишається вона й сьогодні, за іншим Франковим визначенням, “тюрмою народів”. Уся Франкова творчість “словом сильним, мов трубою”, якраз і кличе розвалити цю довговічну в'язницю — для добра народів усього світу, в тому числі й для добра російського народу.

Р. С. Цю працю вперше прочитано 8 грудня 1956 р. на науковій конференції в Лос Анджелесі, організованій місцевою Українською Централєю. Пізніше доповнено новими матеріалами. — Я. С.

SLAVISTICA

A series relating to Slavic languages, literatures, cultures, ethnography, archeology etc., with special attention to the problems of Eastern Slavic world. Published by the Institute of Slavistics of UVAN in Winnipeg, Canada.

Appears three times a year:

- No. 1. **The tasks of Slavic Philology and Ukrainian Slavistics** (in Ukrainian), Augsburg, 1948.
- No. 2. **V. Chaplenko: Ukrainisms in the language of M. Hohol (N. Gogol)** (in Ukrainian, with a French resume), Augsburg, 1948.
- No. 3. **Ivan Sydoruk: The problem of the Ukrainian White-Ruthenian Lingual Boundary** (in Ukrainian, with English and German resumes, 2 maps), Augsburg, 1948.
- No. 4. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavic and Baltic Universities in Exile.** (in English), Winnipeg, 1949.
- No. 5. **J. Byrych: A Page from Czech-Ukrainian Relations** (in Ukrainian), Winnipeg, 1949.
- No. 6. **R. Smal-Stocky: The Origin of the Word "Rus"** (in English), Winnipeg, 1949.
- No. 7. **V. Chaplenko: The Language of "Slovo o Polku Ihorevi"** (in Ukrainian with an English resume), Winnipeg, 1950.
- No. 8. **I. Mirtchuk: Das Daemonische bei den Russen und den Ukrainern** (in German), Augsburg, 1950.
- No. 9. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavistica Canadiana A.D. — MCML** (in English and Ukrainian), Winnipeg, 1950.
- No. 10. **Geo. W. Simpson: The Names Rus', Russia, Ukraine and their Historical Background** (in Engl.), Winnipeg, 1951.
- No. 11. **Metr. I. Ohienko: An Early 17th cent. Ukrainian Russian Dictionary.** (in Ukrainian and Russian), Winnipeg, 1951.
- No. 12. **V. J. Kaye: Slavic Groups in Canada** (in Engl.), Winnipeg, 1951.
- No. 13. **P. Fylypovych: Hohol's (Gogol's) Ukrainian Background.** (in Ukr.), Winnipeg, 1952.
- No. 14. **W. Kirkconnell: Common English Loanwords in E. European Languages.** (in English), Winnipeg, 1952.
- No. 15. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1951** (in English), Winnipeg, 1952.
- No. 16. **J. Sherekh: Participium Universale in Slavischen.** (in German), Winnipeg, 1953.

- No. 17. **Lucyk G. M.: Old Church Slavic as a Religious Cult Language.** (in Ukrainian with an English summary), Winnipeg, 1953.
- No. 18. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1952.** (Multilingual), Winnipeg, 1953.
- No. 19. **I. Sydoruk: Ideology of Cyrillo-Methodians.** (in English), Winnipeg - Chicago, 1954.
- No. 20. **P. Kovaliv: Ukrainian and the Slavic Languages.** (in Ukrainian), Winnipeg, 1954.
- No. 21. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1953.** (Multilingual), Winnipeg, 1954.
- No. 22. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavische und indogermanische Akzentdubletten** (in German with English, French, Russian and Ukrainian summaries), Winnipeg, 1955.
- No. 23. **W. J. Rose: Cradle Days of Slavic Studies — Some Reflections** (in English), Winnipeg, 1955.
- No. 24. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1954** (Multilingual), Winnipeg, 1955.
- No. 25. **V. S w o b o d a: The "Slavonice" Part of the Oxford Heptaglot Lexicon.** A Ukrainian-Latin Vocabulary of the 1st Half of the 17th Century (in Ukrainian, English, and Latin). Winnipeg, 1956.
- No. 26. **M. I. Mandryk: A Phase of Bulgarian-Ukrainian Literary Relations.** Shevchenko's Influence on Bulgarian Poetry (in Ukrainian and Bulgarian), Winnipeg, 1956.
- No. 27. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1955** (Multilingual). Winnipeg 1956
- No. 28. **A. Franko-Kluchko: Ivan Franko's Manuscripts in Canada** (In Ukrainian), Winnipeg, 1957.
- No. 29. **P. Kovaliv: Adjectival Participles in the Slavic Language** (In English), Winnipeg, 1957.
- No. 30. **J. B. Rudnyč'kyj: Slavica Canadiana A.D. 1956** (Multilingual), Winnipeg, 1957.

Price: \$0.50 per copy (No. 25 — \$1.00)

Obtainable at:

U V A N P. O. Box 3597, Station B., Winnipeg, Man., Canada.

ONOMASTICA

A topo- and anthroponymic series edited twice a year.

To date the following issues have been published:

- ONOMASTICA I: The Term and Name "Ukraine"** by J. B. Rudnyc'kyj, 132 p. Winnipeg, 1951. Price \$1.50.
- ONOMASTICA II: Canadian Place Names of Ukrainian Origin** by J. B. Rudnyc'kyj, 88 p. Winnipeg, 1951. Price \$1.00.
- ONOMASTICA III: The Names "Galicia" and "Volynia"** by J. B. Rudnyc'kyj, 32 p. Winnipeg, 1952. Price \$0.50.
- ONOMASTICA IV: The Name "Ukraine" in South-Carpathia** by B. Barvins'kyj, 16 p. Winnipeg, 1952. Price \$0.50.
- ONOMASTICA V: L'origine du nom des Ruthènes** par B. O. Unbegaun, 13 p. Winnipeg, 1953. Prix \$0.50.
- ONOMASTICA VI: Contribution to the Methods in Onomastics** by G. M. Lucyk, 24 p. Winnipeg, 1953. Price \$0.50.
- ONOMASTICA VII: Canadian Toponymy and the Cultural Stratification of Canada** by W. Kirkconnell, 16 p. Winnipeg, 1954. Price \$0.50.
- ONOMASTICA VIII: Guagninus' Toponymy of 1611** by O. Kupranec', 32 p. Winnipeg, 1954. Price \$0.50.
- ONOMASTICA IX: Ukrainian Topo- and Anthroponymy in the Intern. Bot. Terminology** by M. Borovs'kyj, Winnipeg, 1955. \$1.00.
- ONOMASTICA X: The Term and Name "Canada"** by I. Velyhors'kyj, Winnipeg, 1955. Price \$0.50.
- ONOMASTICA XI: Canadian Slavic Namelore** by J. B. Rudnyc'kyj, Winnipeg, 1956. Price \$0.50.
- ONOMASTICA XII: Indian, Pseudo-Indian Place Names in the Canadian West** by C. Meredith Jones, Winnipeg, Price \$0.50.

Obtainable at:

U V A N

P. O. Box 3597, Station B, Winnipeg, Man. Canada.